

THOMAS SCHREIBER

A francia diplomáciai iratok és Magyarország

Bevezetés: a Quai d'Orsay-i levéltárról

A cikk célja, hogy röviden beszámoljon a francia külügyminisztérium levéltári osztályának kutatásairól, melyeket a második világháború keletkezésére vonatkozó iratok publikációjának előkészítése céljából végzett.¹ Az iratok egy része Magyarországra vonatkozik.

A diplomáciai levéltárak iratanyagának kiadásával kapcsolatban néhány év óta több állam tett már kezdeményező lépéseket. Franciaország ezt az utat nem követhette a súlyos károk miatt, melyek a háború és a megszállás alatt a Quai d'Orsay-i levéltárat érték. (1940. május 16-án, a német támadáskor végbement pusztítások; a megszálló hatóságok által 1940 és 1944 között végzett anyagkiemelések — 4000—5000 dosszié; ezekből mintegy 1300 később visszakérült Németországból; a külügyminisztérium épületének egyik szárnyát elpusztító tűzvész 1944 augusztusában, a Párizs felszabadításáért vívott harcok alatt.) A levéltár rendezése és helyreállítása hosszú erőfeszítést igényelt, és még ma sem ért teljesen véget. Természetesen semmilyen iratpublikációra nem kerülhetett sor, míg a második világháború keletkezését legközvetlenebbül érintő periódus fondjának helyreállítása meg nem történt.

A háború végén készült leltár kimutatta, hogy az 1919—1929 közötti időszakra vonatkozó iratok viszonylag kevés kárt szenvedtek, az 1930—1939-es évekre vonatkozóan azonban igen jelentős az elpusztult, illetve kiemelt anyag mennyisége.

Kelet-Európát illetően a fondok 1935-ig majdnem sértetlenek, az 1936—1939-es évek anyagánál viszont szinte teljes a pusztulás.

A levéltár dossziéit ért pusztításoktól és kiemelésektől a külügyminisztérium chiffre-osztályán őrzött 1929—1937. évi távirat-sorozat — a római, szófiai és bukaresti követségek anyagának jelentős hiányaitól eltekintve — szerencsére megmenekült. Azzal, hogy a távirati levelezés csaknem teljes egészében épségben maradt, csökken a levéltárat ért csapás jelentősége, mivel ebben az időben a távirat volt a levelezés leghasználatosabb módja a diplo-

¹ Documents Diplomatiques Français 1932—1939. Commission de Publication des Documents Relatifs aux Origines de la Guerre 1939—1945 (Francia diplomáciai iratok 1932—1939. Az 1939—1945-ös háború keletkezésére vonatkozó iratok kiadására alakult bizottság). Párizs, Külügyminisztérium.

Megjelent kötetek: Második sorozat I. köt. (1936. jan. 1.—márc. 31.) 1963, 756 l.

Második sorozat II. köt. (1936. ápr. 1.—júl. 18.) 1965, 764 l.

Első sorozat II. köt. (1932. nov. 15.—1933. márc. 17.) 1966, 876 l.

Cikkünk bevezetőjében felhasználtunk néhány részletet a diplomáciai iratok Renouvin és Baumont professzorok által készített általános bevezetőjéből.

máciai szolgálati helyek és a külügyminisztérium között; a távirati levélváltásban tehát, úgy látszik, minden fontos kérdésnek nyoma maradt.

Az 1939/1945-ös háború keletkezésére vonatkozó iratok kiadására alakult, és Renouvin professzor, akadémikus elnöklete alatt működő bizottság munkaterve nem szorítkozik kizárólag a Quai d'Orsay-i levéltár módszeres átvizsgálására; a kutatások kiterjednek azon minisztériumok (hadügyminisztérium, pénzügyminisztérium, sőt miniszterelnökség) levéltáaira is, melyek működése közvetlenül összefügg a külpolitikával.

Mikor a bizottság hat évvel ezelőtt elkészítette munkatervét, természetesen a külügyminisztérium levéltárának állapotát vette alapul. Az „Európa” fond helyreállítása az 1930/1939-es évekre vonatkozóan — amennyire az lehetséges volt — teljesen elkészült, az 1919/1929-es évekre viszont még nem. A publikációt tehát a legújabb periódusnál kellett elkezdni, a többi későbbi időpontra félretéve. De a francia külpolitikában az 1930/1931-es évek folyamán ugyanazok a kérdések dominálnak, mint a megelőző években, tehát a bizottság kiindulópontként 1932. július 9-ét fogadta el, azaz azt a pillanatot, mikor a lausannei konferencia záróokmánya megszüntette Németország kártérítési kötelezettségeit, Hitler hatalomrajutásának kérdése pedig — mint lehetőség — már felmerült. A befejezés szükségszerűen 1939. szeptember 3. lett.

A francia diplomáciai iratok két sorozatban kerülnek kiadásra (1932–1935 és 1936–1939); mindkettő előkészítése egyidejűleg történik. Az első sorozat valószínűleg tíz-tizenkét kötetből, a második tizenkét-tizennégy kötetből fog állni.

A bizottság az általános kereten belül egységes alapelveket dolgozott ki az iratok kiválasztására, közlésére és annotációjára vonatkozóan.

Az iratok tömege a levéltárat ért károsodás ellenére is nyomasztó: a 160 000 helyreállított irathoz járulnak még a pusztulástól vagy kiemelésből megmenekült dossziék és a távirati levelezés, mely az idő múlásával egyre bővül. Hogy egy igen szigorú szelektálás végrehajtása elkerülhetetlen, az nyilvánvaló. De milyen elvek szerint?

Az első megjelent kötethez készült általános bevezetésben a bizottság leszögezi, hogy nyilván ki kell hagyni a másodrendű, — korlátozott, vagy pillanatnyi jelentőségű — mellékkörülményekre vonatkozó iratokat és az olyan államok magatartásáról beszámoló iratokat, melyeknek szerepe francia szemmel nézve csak igen kis jelentőségű. A nemzetközi politika szempontjából fontossággal bíró kérdések, a nagy államok, vagy az olyan kisebb államok magatartása, melyek egy nagy európai államnál keresnek támaszt; kollektív biztonsági rendszer változásai — ezek azok a szempontok, melyeket elsősorban figyelembe kell venni.

Attól a néhány ritka alkalomtól eltekintve, ahol szükségesnek látszott a felesleges terjedelem csökkentése, az iratok szövege teljes egészében szerepel. A gyűjtemény tanulmányozásának megkönnyítésére szolgáló jegyzetek száma a lehető legalacsonyabb. A jegyzetek egyetlen esetben sem adnak szövegmagyarázatot, s nem igyekeznek helyesbíteni egy irat értelmét még akkor sem, ha a szöveg szerzője által kifejezett vélemény nyilvánvalóan pontatlan.

*

A már megjelent három kötetben számos, Magyarországra vonatkozó irat szerepel (a külügyminisztérium utasításai a követeknek, Kelet-Európa különböző országaiban szolgálatot teljesítő diplomaták jelentései stb.).

A dunai államok politikai életét és a franciáknak az 1930-as évek kelet-európai kormányzatai iránt tanúsított magatartását csak kevésbé ismerő kutató már e három — utólag még legalább húsz pótkötet kiadásával kiegészítendő — kötet elolvasása után is képes lesz néhány következtetés levonására.

A trianoni békeszerződés, mely 1920-ban a nemzeti államok elvét elfogadva megszüntette a dualista Osztrák-Magyar Monarchiát, reménytelenül revizionista jellegűvé tette a horthysta Magyarország politikáját, mely régi területei visszaszerzését minden más megfontolásnak elébe helyezte. Mussolini Olaszországa, majd Hitler Németországa könnyen kihasználhatta a magyarok neheztelését, amíg a nyugati demokráciák — elsősorban Franciaország — csak a meglévő helyzetet igyekeztek fenntartani, a Kisantant országaira támaszkodva. Jól tudjuk, hogy Magyarország és a tengelyhatalmak közeledésének első, alapvető oka valószínűleg éppen a békeszerződés felülvizsgálatának a két bécsi döntés (1938 november és 1940 augusztus) által részben beváltott ígérete volt. Ugyanakkor Magyarország eltávolodott a nyugati szövetségesektől, az ellenségének tartott Kisantant pártfogóitól.

Mégis sokan tették megfontolás tárgyává a berlini politikához való csatlakozást. Elsősorban az arisztokrácia, melynek egyik képviselője, Bethlen gróf 1921-től 1931-ig miniszterelnök volt s a későbbiekben — egész a Horthy-korszak végéig — jelentős politikai szerepet játszik mint Horthy tanácsadója.

De Vienne, Franciaország budapesti követe 1932. december 30-i bizalmas távirata jól foglalja össze a magyar álláspontot.² A diplomata állítása szerint egyes magyar körökben azt képzelték: „Franciaország egyetlen szava elég, hogy a trianoni békeszerződés, az egyedüli dolog, ami a magyarokat foglalkoztatja, semmivé váljék.”

Bethlen gróf kihallgatást kért de Viennetől. A beszélgetés során a volt miniszterelnök előadta a francia diplomatának, hogy szabad idejében különböző országok lapjainak szokott írni, s most éppen egy cikken dolgozik, melyet igen szeretne valamelyik francia újsággal elfogadtatni.

Íme de Vienne táviratának kivonata:

„A cikk címe a lefegyverzés kérdése lenne. De valódi tárgya a revízió (a trianoni békeszerződésé). Anélkül, hogy a szót kimondaná, ez volna a lényeg.

Bethlen gróf teljesen egyetértett a francia kormánnyal az egyenlőség és a biztonság összekapcsolásának szükségességében. De hogyan biztosítható ez a biztonság? A szerződések értéke nagyon relatív. Bárki megtagadhatja aláírását. Egy hatékony nemzetközi erő megszervezése lehetetlennek látszik (gyakorlati okokból). A biztonság biztosításának egy módja volna: Európa átszervezése nemcsak gazdaságilag, de politikailag is; az adott politikai helyzetben hiábavaló a gazdasági helyzet javítására irányuló minden erőfeszítés, tehát bátran rá kell térni a főproblémára, ha meg akarjuk nyerni az európai érdek-közösség játszmáját. Ennek eldöntése Franciaországot illeti. Csak ő elég erős, elég tekintélyes és elég nemeslelkű ahhoz, hogy Európa népeit az általános kibéküléshez szükséges kölcsönös áldozatvállalásra ösztönözhesse.

Franciaország egyébként egy feltétel nélküli szövetségest nyerne ezzel a német nyomás ellen, egy holtig hű szövetségest az újjászületett Magyarországnak.

Ez a kissé ellentmondásos következtetés csak nekem szólt. Nem lepett meg, mert a velem folytatott, hasonló jellegű beszélgetések alkalmával Bethlen

² 153. sz. irat (Első sorozat II. köt.).

gróf mindég alkalmazta. Már nem volt többé óvatos, egészen leplezetlenül kezdett beszélni. A mód, ahogy a revízióról nyilatkozott, teljesen megegyezett mindazzal, amit az utóbbi időben erről olvashattam vagy hallhattam. Ez bizonyítja, hogy a magyar kazánban nagyobb a nyomás, mint valaha. A kiáradó gőz a tanúbizonysága.”³

Lehetséges, hogy Bethlen gróf e látogatásán kívül 1932-ben a németek kelet-európai behatolását ellenző egyes vezető körök is tettek kísérleteket a Franciaországhoz való közeledésre. De úgy látszik, hogy a franciák még ezeket az — egyébként félénk és gyakran ügyetlen — kísérleteket is határozottan elutasították. Talán ez a magyarázata Bethlen gróf magatartásának. Néhány hónappal a francia követ és a volt miniszterelnök közötti beszélgetés után Bethlen gróf előadást tartott Berlinben. François-Poncet, a berlini francia nagykövet egy táviratában⁴ kiemeli: „Az előadás főtémája az volt, hogy Magyarország küldetése, és Olaszország iránt érzett barátságának mélyreható oka a mindkét nép számára közös szükségszerűség: ellenállni a szláv rohamnak Közép-Európában, megakadályozni »Beneš ördögi tervét« az északi és déli szlávok egyesülését illetően, végül akadályozni Franciaország hegemoniáját Európának ebben a részében.”

A diplomáciai iratok ugyanezen kötetében egy másik érdekes távirat található, melyet de Vienne írt a Quai d'Orsay-ra, első találkozásáról Gömbös Gyulával, Bethlen gróf második utódjával a magyar kormány élén.⁵

Gömbös Gyula, az egykori vezérkari tiszt becsvágyó ember volt, aki valami magyar Mussolini-félévé akart válni. A francia követ hosszasan vitázott a kormányfővel és így összegezte benyomásait: „Gömbös úr a két hónapi hatalmonlét után is ugyanaz, ami volt: egy »minden lében kanál«, aki azt hiszi, hogy a problémák felvethetők frázisokkal és megoldhatók gesztusokkal.”

A miniszterelnök természetesen megragadta az alkalmat, hogy megmagyarázza a francia diplomatának: a magyar kormányfő első feladata hivatalbalépése után a trianoni békeszerződés revíziójának kérdésére való visszatérés.

Egy másik táviratban, melyet Léon Noël prágai francia követ írt a Quai d'Orsay-ra,⁶ a francia diplomata a magyar revizionista politika fellángolásáról számol be. Így ír erről: „A köztársasági elnök (Masaryk), állandó pártatlansági és méltányossági aggályában sokáig azt remélte, hogy a trianoni békeszerződés területi kikötéseinek igazi revíziója le fogja csillapítani Magyarországot, s ezzel megerősíti a fiatal csehszlovák köztársaságot. De a kérdés megtárgyalásánál várható nehézségek, az így teremtett precedens veszélyei elgondolkottatták, s anélkül, hogy régi elképzeléseit nyíltan visszavonta volna, igyekezett azok kifejezését lehetőleg enyhíteni. A magyar nacionalista érzelmek intenzitása, Magyarország történelme és a magyar követelések mértéktelensége valóban nem kelthet illúziót afelől, hogy a magyar revizionizmus az adott helyzetben koncessziókkal kielégíthető . . . A magyarok ebben elégtétel és megbékélési alkalom helyett inkább vélt jogaik elméleti elismerését látnák,

³ Kézírásos jegyzet az irat elején: „Bargeton úr levelet készül írni Budapestre és kisantantbéli minden szolgálati helyünkre: Akciót megbeszélni e revíziós kampány elhárítására. L(éger).”

⁴ 387. sz. irat (Első sorozat II. köt.).

⁵ 65. sz. irat (Első sorozat II. köt.).

⁶ 137. sz. irat (Első sorozat II. köt.).

s csak annál nagyobb reményekkel és hévvel követelnék a trianoni békeszerződés még teljesebb revízióját.

Bár nem kell lemondaniok minden reményről, hogy egyszer majd — a népszövetségi egyezmény által meghatározott keretek és feltételek mellett — némi elégtételt fognak kapni, mégis kívánatos volna, ha a magyarok megértének: a jelenlegi nemzetközi helyzetben, a kölcsönösen kiélesedő nacionalista szenvedélyek közepette a trianoni békeszerződés felülvizsgálatának kérdése nem időszerű, s ha e tekintetben, — nyomatékosabban, mint valaha — megfontoltságra és türelemre intenek őket.”

1933. február 25-én a budapesti francia követ a kormányzó évente megtartott diplomáciai vacsoráján találkozik Kányával, a magyar külügyminiszterrel.⁷

„... Újabb tiltakozásokat kellett végighallgatnom a Kisantant megerősítése ellen, majd az ismert refrént a mindenható Franciaországról és a gyenge Németországról »100 000 főnyi kis hadseregével«; végül különös kérdéseket intézett hozzám »egyes francia katonai köröknek a preventív háború kirobantására irányuló állítólagos terveiről«. Természetesen úgy válaszoltam, ahogy kellett; de a hely és a jelenlevők miatt nem tehettem ezt kielégítő mértékben. A legközelebbi kihallgatáson, hivatkozva erre a beszélgetésre, világosan jelezni szeretném Kánya úrnak, hogy minket nem lehet becsapni. Magyarországgal kapcsolatban utalni fogok rá, hogy úgy hisszük, elég világosan belelátunk kormányára kártyáiba: jól tudjuk, hogy ennek az országnak már sikerült a megengedett katonai rendszer helyébe egy — kis híján minden megfelelő hadosztállal és fegyvernemmel rendelkező — sorozott hadsereget felállítani . . . Hálás volnék Excellenciádnak, ha táviratilag felhatalmazna, hogy ilyen értelemben nyilatkozzam Kánya úrnak, mert úgy vélem, itt az ideje ezt megtenni . . .”

A francia diplomáciai iratok első sorozatának II. kötete még több tucat táviratot tartalmaz a Kisantant államaiban szolgálatot teljesítő diplomatáktól. Ezekből a szövegekből kitűnik, hogy a francia diplomácia lehetségesnek tartotta a német expanzionizmus megállítását Kelet-Európában — Csehszlovákiára, Romániára, azaz lényegében a Magyarország ellen irányuló Kisantant államaira — támaszkodva.

A diplomáciai iratok már megjelent két másik kötetének tanulmányozása is megerősíti ezt a benyomást, bár itt későbbi időpontról van szó.

Ez a két kötet az 1936. január 1-től március 31-ig terjedő időszakra (második sorozat I. kötet) és az 1936. április 1-től július 18-ig terjedő időszakra (második sorozat II. kötet) vonatkozik.

A második sorozat I. kötete sok fontos ügyet tárgyal, nevezetesen a Kisantant egységének megszilárdulását, tekintettel Franciaország és Németország viszonyának alakulására. Emlékezzünk rá, hogy 1936. március 7-én Hitler ünnepélyesen felmondja a rajnai szerződést. Sokszor hangsúlyozták már az esemény jelentőségét a második világháború keletkezésének történetével kapcsolatban.

Bárhogy legyen is, Párizs „nyugtalankodik” a német sikerek miatt és — mint egy szöveg bizonyítja, melyet a külügyminiszter 1936. január 11-én Franciaország bécsi, prágai és belgrádi diplomáciai képviselőihez intézett (a budapestihez nem) — komolyan félni kezdenek az Anchlussról.⁸

⁷ 347. sz. irat (Első sorozat II. köt.).

⁸ 34. sz. irat (Második sorozat I. köt.).

„... a békülékenyebb eljárás, a mértéktartóbb és hajlékonyabb módszer, melyet az elmúlt évben a német kormány az osztrák kormánnyal való érintkezés folyamán alkalmazott, nem téveszthet meg a berlini vezetők eltökéltségét illetően, hogy — többé vagy kevésbé közvetlen és szembeötlő módon — végrehajtják Ausztriának a Német Birodalomhoz való csatolását... Egy európai jelentőségű nemzetközi okmányon nyugvó garanciaegyüttes hiányában a kisantant országainak — közvetlen szomszédsága miatt főleg Csehszlovákiának és Jugoszláviának — a feladata, hogy megkönnyítse Ausztriának függetlensége megvédését, melynek megszűnése saját jövőjét veszélyeztetné...”

A brit kormány helyesli a Kisantant országainak és Ausztriának a francia kormány által bátorított közeledési kísérleteit.⁹ De a francia diplomáciai levéltárban értékes utalásokat találunk a Kisantant országai és Bulgária között tervezett közeledésre vonatkozólag és a Dunamedence megszervezésével kapcsolatos francia politika keretében.¹⁰ A berlini francia nagykövet szerint Borisz bolgár király 1936 februárjában történő londoni és párizsi megbeszélései élénken foglalkoztatták a német közvéleményt.

Ami Magyarországot illeti, „aki természettől fogva, elvből ellenez a dunai együttműködéssel kapcsolatos minden tervet” — kábelezi Maugras, budapesti francia követ 1936. március 1-én a Quai d'Orsay-ra¹¹ — Budapest számára „minden együttműködés alapvető feltétele a trianoni békeszerződés revíziója”. Kánya magyar külügyminiszter viszont egy Pester Lloydban megjelent (és a francia követ által hosszan idézett) cikkében azzal vádolja a csehszlovák kormányt és mellékesen a román kormányt, hogy Magyarországot a biztonság és együttműködés megtévesztő ürügyével tulajdonképpen a Kisantant caudumi igájába igyekeznek hajtani.

Magyarország úgy érzi, hogy be akarják keríteni, a budapesti kormányt pedig mindenekelőtt a területek visszaszerzése foglalkoztatja.

Úgy áll a dolog — jegyzi meg 1936. március 19-én a Quai d'Orsayhoz intézett táviratában a francia követ¹² — „... hogy Gömbösön és mamelukjain kívül vannak itt olyanok is, akiket nem csábít a hitlerizmus, vagy legalábbis nem vakok azzal a veszéllyel szemben, mely őket a gátjavesztett Németország részéről fenyegeti. Csak ha a békeszerződésről van szó, mutatkozik bizonyos *Gleichhaltung*, ami az utóbbiakra nézve is kötelező. Nem lehet fenntartással élni. A Versailles ellen irányuló támadásokat *in hymnis et canticis* illik ünnepegni, mintha ezzel egyben Trianon is meginogna.”

Néhány nappal azután, hogy Hitler visszafoglalta a rajnai övezetet, a francia diplomata találkozott Kányával.

Többek közt azt is megkérdezte a magyar külügyminisztertől, hogy mi a véleménye a helyzetről. Kánya, sajnálkozva „a francia politika merev egoizmusa miatt”, azt állította, hogy „Hitler őszinte, mikor a kezét nyújtja; miért nem tudnak megegyezni egymással?”

Íme a francia követ táviratának folytatása:¹³

⁹ 112. sz. irat (Második sorozat I. köt.). Corbin londoni francia nagykövet bizalmas távirata.

¹⁰ 171. sz. irat (Második sorozat I. köt.). François-Poncet berlini francia nagykövet jelentése.

¹¹ 262. sz. irat (Második sorozat I. köt.).

¹² 466. sz. irat (Második sorozat I. köt.).

¹³ 466. sz. irat (Második sorozat I. köt.).

„Mivel ez a megegyezés csak Magyarország kárára történhetne; Nyugaton felszabadulva, Németország teljes súlyával Keletre vetné magát. — És önök keleti terjeszkedéséért azzal kártalanítanak magukat, hogy rátennék a kezüket Belgiumra” — felelte igen komolyan Kánya úr, akinek Franciaországra vonatkozó tájékozottsága, úgy látszik, megállt a Biarritz-i találkozóánál. — „A német expanzió megfékezésére -- szögezte le Kánya úr -- még más egyensúlyi tényezők is vannak Európában, nem csak Franciaország. Itt van Olaszország, itt van a Szovjet . . . A Szovjetunióknak, mint a magyar függetlenség védelmezőjének említését beszélgetőtársam szájából igen meglepőnek találtam.”

Ami megragad az iratok olvasása közben, az a különböző dunai államokban szolgálatot teljesítő francia diplomaták tisztánlátása a német veszélyt illetően. Ezzel szemben, sajnos, meg kell állapítani, hogy a francia politika irányítói nem akartak számot vetni a Quai d'Orsay-ra szinte naponként beérkező figyelemzetéseikkel.¹⁴

Ezzel magyarázható, hogy 1936-tól a francia tekintély a Kisantant államaiban érezhetően csökken.

Az iratok második sorozatának I. kötete (1936. április 1-től július 18-ig terjedő periódus) tartalmazza többek közt D'Ormesson, a bukaresti francia követ egy rövid táviratát, melyet május 4-én intézett a Quai d'Orsay-hoz, s melynek itt adjuk teljes szövegét:

„Utolsó találkozásunk alkalmával Titulescu (aki tegnap este Bukarestből Belgrádba utazott), az európai helyzetről szólva nem titkolta előttem aggodalmát.

Bár a többi román politikusnál (nevezetesen Tatarescunál) kevésbé mutatkozott pesszimistának a Franciaország és Anglia közötti kapcsolatok tekintetében, Titulescu úgy véli, hogy március 7. óta Franciaország tekintélye Közép- és Kelet-Európa területén csökkenőben van. Nem kétséges (azóta többször is megírtam már), hogy Hitler brutális viselkedése s az ezzel keltett tényleges reakció csekélyége erősen impresszionálta a dunai és keleti államokat.

Titulescu tehát megkért, »adjak le S. O. S. jelet kormányomnak«, kérve, hogy Franciaország tekintélye érdekében, melyet a politikáját támogató kisebb államokkal szemben meg kell őriznie, mutakozzék a lehető legerélyesebbnek Németországgal szemben.”

Egy hónappal korábban, 1936. április 2-án a prágai francia követség tanácsosa, Louis de Moncault magánfogadást tartott az új francia követ, de Lacroix érkezése alkalmából. A Budapesten kiadott diplomáciai levéltári anyagban¹⁵ találtunk egy jelentést Wettsteintől, a prágai magyar követtől. A magyar követ szerint a követség tanácsosa előadta Rosty-Forgáchnak, a magyar követségi titkárnak, hogy a Kisantant agonizál, mivel Franciaország számára Románia nem jelent komoly politikai vagy katonai tényezőt, Jugoszlávia pedig egy konfliktus esetén valószínűleg semleges maradna. Ilyen körülmények között Csehszlovákiának a lehető leggyorsabban Magyarország és Ausztria felé kellene orientálódnia. Moncault úr ekkor arra kérte a magyar diplomatát: jelölje meg számára egy térképen azokat a minimális területi

¹⁴ 158. sz. irat (Második sorozat II. köt.).

¹⁵ Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945. I. A Berlin–Róma tengely kialakulása és Ausztria annexiója 1936–1938. Bpest, Akadémiai Kiadó. 1962. 178–179. l. (81. sz. irat).

igényeket, melyek fejében Magyarország hajlandó volna megegyezni Csehszlovákiával.

A magyar követ jelentése szerint Franciaország követségének tanácsosa többször is hangsúlyozta, hogy nincs veszteni való idő, s hogy az Anschluss halálos veszélyt jelent Magyarország számára. Elkerülésének egyetlen módja a dunai államok szoros együttműködése lenne. Wettstein úr a következőképpen zárja jelentését: „Monicault tanácsos négy éve teljesít itt szolgálatot, több ízben diplomáciai ügyvivőnek is jelölték. Feltehető tehát, hogy tájékozva van kormánya szándékáról.”

A Quai d'Orsay-i levéltár második sorozatának II. kötete mindemellett semmi jelet nem őriz ennek a Prágában lezajlott francia—magyar beszélgetésnek. Ezzel szemben megtaláljuk benne de Lacroix francia követ 1936. április 5-én, tehát három nappal a tanácsosnál rendezett fogadás után a külügyhöz intézett táviratát. Ebben a diplomata kommentálja látogatását Beneš elnöknel, „aki nem hiszi, hogy Ausztriát és Csehszlovákiát közvetlen veszély fenyegetné”. De a táviratban semmi különös utalás nincs Magyarországra.¹⁶

Június elején ült össze a Kisantant államainak konferenciája Bukarestben. 1936. július 12-én a Quai d'Orsay-hoz intézett táviratában¹⁷ d'Ormesson francia követ, összegezve a konferencia munkáját, így ír: „A Kisantant hajlandó katonai intézkedéseket tenni az Anschluss ellen, de nem kezdeményez Franciaország és Anglia előtt . . . Ha Franciaország és Anglia reakciója elégtelennek bizonyulna, a Kisantant lemondana minden akcióról és kénytelen volna egy Németország felé irányuló közeledésre gondolni, a kockázat ellenére is, amivel ez a politika Csehszlovákia és Románia függetlensége szempontjából járna. — Az a benyomásom, hogy az utóbbi figyelmeztetésnek, melyet Titulescu és Beneš szívesen hangsúlyoznak, csupán az a célja, hogy felhívja a párizsi és londoni kormányok figyelmét és felkérje őket, hogy késlekedés nélkül, végérvényes formában és a legvilágosabb módon határozzák meg középeurópai politikájukat, különösen az osztrák kérdéssel kapcsolatban . . . A Kisantant, mely eredetileg Magyarország ellen irányult, s ezzel az országgal szemben megőrizte eredeti összetartását, ma nem szándékozik fellépni Németország ellen, csak olyan körülmények között, amelyek között azt maguk a nyugati hatalmak is hajlandók megtenni. Párizs és London magatartása ezzel egyre inkább a Közép-Európa és a Balkán felé irányuló német politikai-katonai expanzió elleni védekezés kulcsává lesz.”

A francia diplomaták igen jól megfigyelték a németek céljait: „Németország azon van, hogy Angliát eltávolítsa Franciaországtól, hogy megnyerje Nagybritanniát és így biztosítsa, ha már barátságát nem is, legalább semleges-séget; azon van, hogy kibékítse maga iránt Olaszországot, s ezzel kivédje a Stresaban kialakult helyzethez való visszatérést. Igyekszik felbomlasztani a Kisantantot, hogy így egyengesse Közép-Európában a német hegemonia útját.”¹⁸

A kisantantbeli államok vezérkari főnökeinek évi gyűlését 1936. június 15—20. között tartják Bukarestben. Delmas alezredes, Franciaország romániai

¹⁶ 26. sz. irat (Második sorozat II. köt.).

¹⁷ 291. sz. irat (Második sorozat II. köt.).

¹⁸ 317. sz. irat (Második sorozat II. köt.). François-Poncet berlini francia nagykövet távirata.

katonai attaséja a honvédelmi és hadügyminiszter számára készített fontos jelentésében részletesen elemzi a gyűlés munkáját.¹⁹

Az alábbiakban adjuk ennek néhány részletét:

„... A lokalizált összeütközés minden jellegzetes esetét magába foglaló európai háború feltételezése közepette a Kisantant két hadműveletet tervez, melyek miatt tulajdonképpen létrejött: kikapcsolni az ügyből Magyarországot, majd Bulgáriát. Az egyik elsőrendű fontosságú, a másik másodrendű... Magyarország összejátszik Németországgal és kikerülhetetlenül e hatalom oldalára fog állni... A konfliktus kitörésekor eleve meg kell semmisíteni, akár semleges, akár ellenséges. A magyar területek elfoglalása rendkívül fontos hadműveleti vasúthálózatot juttatna a szövetségeseik kezére és lehetővé tenné erőik összevonását.” A katonai tervek részletes leírása után az alezredes hozzáfűzi: „A Német Birodalom puccsai (a versaillesi szerződés katonai rendelkezéseinek megsértése, a rajnai övezet újrafegyverzése) nyomában gyakran olyan hír járta be Európát, hogy biztonságos erődítményei mögött Franciaország egy középeurópai német betörés esetén semleges marad, s ez a hír bizonyos nyugtalaniságot okozott mind a román katonai körökben, mind másutt.

Körülbelül a következőket mondták nekem: ha Franciaország Anglia példájára elszigeteli magát Európától, Európa sorsa két egymással ellenséges nagyhatalom, a Német Birodalom és a Szovjetunió kezébe kerül, a többieknek pedig választania kell a két kolosszus között.”

A katonai attasé azzal zárja jelentését, hogy a Kisantant el van szánva, hogy betartja kötelezettségeit elsősorban a német expanzió ellen, melynek ereje és fenyegető közelsége erősen nyugtalanítja, de nem akarja elkötelezni magát, csak ha biztosítva van Franciaország katonai támogatásáról.

*

Nos, ez a katonai támogatás elmarad és a dunai államokban szolgálatot teljesítő diplomaták hamarosan jelzik Berlin egyre növekvő eredményeit olyan irányú törekvéseinél, hogy ezen a területen gazdasági terjeszkedéssel újból megnyissa politikai befolyása számára az utat, melyet 1918-as veresége bezárt előtte.

Massigli a francia külügyminiszter számára készített diplomáciai jegyzékében így írt 1936. július 9-én (Schacht kelet-európai útja után, melyet Göring körútja követett): „... Már eddig elért eredményei (Németországé) is olyan jelentősek, hogy nem túlzás, ha az ebből adódó helyzetet nyugtalanító-nak látjuk a Franciaországot és kelet-európai szövetségeseit összefűző kötelék tartóssága szempontjából, s ha sürgős intézkedéseket látunk szükségesnek, hogy szembeszállhassunk vele... A Harmadik Birodalomnak sikerült elfoglalnia az első helyet Délkelet-Európa minden országában. Fölösleges ennek a gazdasági terjeszkedésnek a következményeit hangsúlyozni. A zászló követi-e az árut? A szaporodó érdekközösségek és szerződések egész szövédéke jön létre, készen arra, hogy felrajzolják rá a politikai tervet. Már ez a helyzet is igen komoly figyelmet érdemel. De ez nem minden. Közép- és Kelet-Európát, mely részlegesen már Németországtól függ gazdasági téren, ma az a veszély fenyegeti, hogy katonailag is hatalma alá kerül... Németország kijátssza kártyáit. Rajtunk a sor, hogy mi is kijátsszuk a magunkét. Valóban nem elég pénzügyi

¹⁹ 365. sz. irat (Második sorozat II. köt.)

helyzete bizonytalanságára és gazdasági életének lehetséges és gyakran meg-jósolt összeomlására építeni. Túl sürgető a veszély ahhoz, hogy rábízhassuk magunkat csupán feltevéseken nyugvó és lustaságunkról tanúskodó formulákra. Védelmi akciókat kell kialakítani mind nemzetközi, mind nemzeti sikon . . .”²⁰

Massigli és számos szolgálatban levő diplomata egyre sűrűbben küldi a figyelmeztetéseket. Az 1936. január 1-től július 18-ig terjedő időszakot magábanfoglaló két kötetben sok ilyent találunk.

Franciaország és a dunai országok együttesének szempontjából, sajnos, semmi nem történik, legfeljebb néhány utazás Európán keresztül „az európai megbékélést” kereső francia és brit személyiségek részéről. Ezt a megbékélési politikát hirtelen megsemmisíti 1938 márciusában az Ausztria elleni puccs.

De a németek nem félnek attól, hogy a franciák közbelépnek; a berlini francia nagykövét „erélyes” tiltakozása az egyetlen, amivel Párizs az Anschlussra reagál.

Az Anschluss Magyarország küszöbéig hozta Németországot, s ha a hagyományos erők még mutatnak is ellenállást a náci szándékokkal szemben, a jobboldal, mint minden keleti államban, hatalmas külső támaszt talál benne.

*

Tehát már a diplomáciai iratok eddig megjelent három kötetéből is megállapítható a Harmadik Köztársaság dunai politikájának csődje. A külpolitika felelősei, diplomáciai képviselőinek a német veszéllyel kapcsolatos figyelmeztetése, óvása ellenére sem akartak számolni a közép- és kelet-európai helyzet aggasztó alakulásával. A felelősség egy része a dunai országok — különösen Magyarország — vezető köreit illeti; e tekintetben a Párizsban kiadott kötetek kiegészítő bizonyítékokkal szolgálnak. De ezekből a diplomáciai iratokból kitűnik az is, hogy az 1920-ban aláírt trianoni békeszerződés, melynek kidolgozásánál Franciaországnak különösen fontos szerepe volt, érezhetően súlyosbította a dunai államok közötti ellentétet, s ezek, ahelyett, hogy összefogtak volna a náciizmus ellen, egyre jobban marcangolták egymást, ami csak Hitlernek volt hasznára.

²⁰ 418. sz. irat (Második sorozat II. köt.).